Муаллиф: Начми Ковиёнӣ, корманди илмии Пажухишкадаи байнулмилалии таърихи ичтимоии Амстердам
20.12.2013 14:01

Ба бовари ман, Махмуди Тарзӣ нахустин фарде буд, ки “носионализми омехта бо понисломизм”- ро вориди кишвар кард ва дар саф
х
а
х
ои “Сиро
ч
- ул- ахбор” ба табли
г
у тарви
ч
и он пардохт ва бо истифода аз имконот ва таъсирузорие, ки дар даруни дарбор ва давлат дошт, к
ӯ
шиш дар пиёда кардани он намуд.
Х
амчунин вай
барои наустин бор
масъалаи забонро дар бистари сиёсат ва носионализми табор
ӣ
бар саф
х
а
х
ои
“Сиро
ч
-ул -ахбор” пеш кашид
ва онро
вориди адабиёти сиёсии кишвар кард.

Хар гах ки матлаби чолиберо ба хати форсӣ дар нашрияхои Эрон ва Афгонистон бихон ӣ ва ё баръакс, бо андешаи пурарзиши ягон донишманди то ч ики Варорудон, ки бо хати сириллик навишта шудаасту он барои х ама форсизабонон пура х амият мебошад, ошно шав ӣ , бори дигар ба чашми сар мебин ӣ , ки гуногунхат ӣ мо, мардуми то ч ик ва х ама форсизабононро то чи андоза аз х ам дур месозад. Зеро ба иллати гуногунии хат мо наметавонем, аз андеша х ои якдигар ого х шавем ва х арчанд х амзабонем , вале монанди ду киштием, ки ба самт

х
ои гуногун
шино мекунанд ва торафт аз
х
ам дур мешаванд...Чун чанде пеш аз устод На
ч
ми Ковиён
ӣ
матлабе дар бораи “корнома” -и Ма
х
муди Тарз
ӣ
дар робита ба забони
форс
ӣ
ба дасти мо расид, боз ангушти надомат газидем, ки чаро мо
х
амоно домани хати бегонаи сирилликро ма
х
кам доштаему чун к
ӯ
ре, ки чизи доштаашро
х
еч ра
х
о намекунад, ин хатро аз хеш дур намесозем ва ба хати аслии худ барнамегардем. О
к
ои Ковиён
ӣ
пештар
х
ам чанд матлаби
ч
олиб дар бораи масоили гуногуни фар
х
ангии миллатамон нигошта буданд ва
онон ба хонандагони то
ч
ики Варорудон, аз
ч
умла ба
хонандагони торнамои “То
ч
икам”
х
ам ошно

х
астанд. Ба вижа, паж
ӯх
иш
х
ои эшон дар мавриди матбуоти даврии о
г
ози садаи 20- и Осиёи Марказ
ӣ
,
монанди нашрия
х
ои “Бухорои шариф” ва “Ойина”
аз
ч
ониби а
х
ли назар ва паж
ӯх
ишгарони матбуоту фар
х
анги то
ч
ик ба
х
ои баланд гирифт.
Ин навиштаи тозаи устод, ки
бар пояи паж
ӯх
иши мачаллаи
“Сиро
ч
ул ахбор”
р
ӯ
и ко
г
аз омадааст, бори дигар чашми мо ва
х
ама то
ч
икону форсизабононро боз кард, ки
бояд
гузаштаи худ ва бадхо
х
у хайрхо

х
они
забону миллатамонро бидонем. Агар ин матлаб нигошта намешуд, мо
х
амоно бо чашми баста баъзе шахсият
х
ои он замонро,
ноого
х
аз кирдори
пургазандашон, чун д
ӯ
ст ва маорифпарвари замон
медонистем... Вале дар асл онон аз
ч
умлаи
нахустин ашхосе будаанд,
ки
теша бар решаи забонамон задаанд ва ин равиши пургазандро
ба дигар
х
ам
к
авмонашон
х
ам нишон додаанд. Агар мо хати ягона медоштем, чунин во
к
еият
х
ои ногувор
хеле пештар аз имр
ӯ
з бароямон
р
ӯ
шан мешуд... Шумо, хонандаи гиромии сирилликхон ва ноошно бо
хати форс
ӣ
, тан
х
о кунун пас аз баргардони матлаб боз бо як саф
х
аи таърихи забонамон ва чолиш
х
о ба он дар Аф
г

онистон ошно мегардед. Хондан ва ошно
ӣ
бо мавз
ӯ
ъе, ки дар ин матлаб баён гардидааст ва
х
ама р
ӯ
йдоди
дигар, ки дар
ч
а
х
он ва олами форсизабон мегузаранд,
моро бояд водорад, ки бори дигар сари масъалаи баргашт
ба хати форс
ӣ
жарф
бияндешем ва ин корро ба дури дур наафканем. Зеро мардумамон мег
ӯ
янд, “дар таъхир офат
х
ост”, ба вижа, дар таъхири баргашт ба асли хеш, ки хати форс
ӣ
яке аз рукн
х
ои
му
х
имтарин дар ин равиш аст.

Насибчон Амонӣ

Дар омади сухан

Махмуди Тарзӣ (1865 -- 1933) бар асоси нашрияхои “Сироч- ул- ахбор”, нахустин фарде

буд, ки беш аз сад сол пеш дар Аф
г
онистон масъалаи забонро дар бистари сиёсат ва ме
х
вари
к
авмият пеш кашид.

.Аз он пас шева ва чигунагии бархурд ба забонхо ва гӯишхои кавмии кишвар ба

масъалаи хассоси сиёсӣ, фархангӣ ва ичтимоӣ табдил шуд ва таби талошхои забонӣ дар колбади
к
авмпараст
й
ва бистари сиёсат
ч
омиаро фаро гирифт. Ин амр аз дер боз бар бисёре аз масоили сиёс
й
ва фар
х
ангии кишвар соя афканда ва мушкилоте ба бор оварда аст.

Дар Афгонистони кунунӣ масъалаи забон ба яке аз мехвархои умдаи гуфтумони сиёсӣ ва фар
х
анг
й
ва мубориза миёни гур
ӯхх
ои сиёс
й
ва фар
х
ангии кишвар мубаддал шудааст. Пардохтан ба ин масъала аз чунон а
х
амият ва
зарурате бархурдор аст, ки бар бисёре гуфтумон
х
о, мутолибот ва пажвок

х
ои фикрии шахсият
х
о, гур
ӯхх
ои сиёс
ӣ
ва
к
авм
ӣ
соя андохта ва бозтоби густурдае дар матбуоти дарун ва бурунмарзии кишвар ва расона
х
ои гур
ӯх
ии
ч
а
х
он дорад.

Пас аз фурӯпошии Иттиходи Шӯравӣ ва сар баровардани чумхурии мустакили Точикис
тон ва ба ву
ч
уд омадани итернет, расона
х
ои
ч
а
х
он
ӣ
, шабака
х
ои и
ч
тимо
ӣ
ва...ба забони форс
ӣ
имкон ва фурсате ба даст омада, ки
форсизабонони Фароруд
аз он ч
ӣ

бар забони форс
ӣ
дар ин сад соли пеш дар Аф
г
онистон рафта, ого
х
ии бештар ба даст оваранд.
Навиштаи зер
бар пояи ма
ч
м
ӯ
аи нашрияи “Сиро
ч
ул ахбор” дар
х
амин росто навишта
шудааст.

Ба бовари нигоранда, огозгари бахси забон дар сад соли пеш дар Афгонистон Махмуд
и Тарз
ӣ
буд,
ки
х
ан
ӯ
з
х
ам назариёту дидго
хх
ояш
бар гуфтумони забон соя афандааст. Пеш аз он ки ба баррасии назариёт ва дидго
хх
ои Ма
х
муди Тарз
ӣ
нисбат ба забони форс
ӣ
бипардозам, ниго
х
и к
ӯ

то
х
бар зиндагиномаи вай меандозам.

Зиндагинома

Махмуди Тарзӣ дар соли 1865 дар як хонаводаи мухаммадзайи марбут ба ашираи(каби ла) паштун
х
ои дурон
й
дар Аф
г
онистон зода шуд. Вай
х
амро
х
бо хонаводааш аз соли 1881 то соли 1885 дар
Х
инди Британиё
й
зиндаг
й
кард ва пас аз он ро
х
ии Ба
г
дод, ки
ч
узъи
к
аламрави Усмон
й
буд, шуд. Тарз
й
дар соли 1891 аз а
х
ли Шом(Сурия)

х
амсар гирифт ва наздик ба 20 сол (1885 --1905) дар Туркияи Усмон
ӣ
дар замони пурош
ӯ
бе зиндаг
ӣ
кард.
Ӯ
дар ин
ч
о ма
ч
зуб(
фирефта) ва шефтаи
ч
унбиши миллигарои турк
х
ои
ч
авон шуд ва дар тамоми
даврони зиндагии худ
ба омо
чх
ои(ормон
х
о) он мутаа
х
ид буд.

Махмуди Тарзӣ дар соли 1905 ба Кобул баргашт ва ба зудӣ ду духтараш ба акди никохи ду писари амир
Х
абибулло
х
(1901 -- 1919)
ша
х
зода Иноятулло
х
(1888 -- 1946)
ва ша
х
зода Амонулло

х
(1892 -- 1960)
даромаданд. Ба ин сурат вай
ч
ойи пойи ма
х
каме
дар дарбор ёфт ва ба афкори ин ду ша
х
зодадомодаш таъсири
ч
идд
ӣ
гузошт.
Бо истифода аз чунин имконе дар таърихи 16 мизони (обон)
соли 1290
хуршед
ӣ
баробар бо 8 уктубри соли 1911-и
мелод
ӣ
нашрияи "Сиро
ч
–ул- ахбор" ро
дар Кобул ба забони форс
ӣ
мунташир кард, ки
х
ашт сол идома ёфт.

Ба сухани Мир Мухаммадсиддики Фарханг, Махмуди Тарзӣ маъруф ба Махмудбек тарбиятёфтаи кишвари Усмон
ӣ
ва аз
х
авохо
х
они туркони
ч
авон ва бахусус

х
изби “Итти
х
од ва тара
ккӣ
”-
и
[1] Туркияи Усмон
ӣ
буд ва аз тари
к
и забони турк
ӣ
ба осори нависандагони
Г
арб ошно
ӣ
пайдо карда буд. Вай дар соли 1911
ч
аридаи “Сиро
ч
-ул -ахбор”- ро интишор дод, ки мазмуни аслии он пайрав
ӣ
аз туркони
ч
авон ва носионализми омехта бо панисломизм ва мубориза бо истеъмор буд. Аммо илова бар он тарви
ч
и маориф, му
ч
одала бо хурофот ва таълими забони пашту
х
ам аз а
х
дофи умдаи он ба шумор мерафт. [2]

Ба бовари ман, Махмуди Тарзӣ нахустин фарде буд, ки “носионализми омехта бо панисломизм”- ро вориди кишвар кард ва дар саф
х
а
х
ои “Сиро
ч
- ул- ахбор” ба табли

г
у тарви
ч
и он пардохт ва бо истифода аз имконот ва таъсирузорие, ки дар даруни дарбор ва давлат дошт, к
ӯ
шиш дар пиёда кардани он намуд.
Х
амчунин вай
барои наустин бор
масъалаи забонро дар бистари сиёсат ва носионализми табор
ӣ
бар саф
х
а
х
ои
“Сиро
ч
-ул -ахбор” пеш кашид
ва онро
вориди адабиёти сиёсии кишвар кард.
Нигоранда
ма
ч
м
ӯ
аи
х
аштсолаи “Сиро
ч
-ул- ахбор”[3](1911 --1919) - ро хонда, аммо дар ин навишта тан
х
о
ба назариёти Ма
х
муди Тарз
ӣ
дар
х
авзаи забон ишора хо
х
ад кард.

 Тарзӣ баъд аз кушта шудани амир Хабибуллох ва бар тахт нишастани Амонуллох дар соли 1919
ба унвони вазири хори
ч
а таъин шуд. Вай дар ин давра дар амри густариши муносиботи Аф
г
онистон бо
ч
а
х
он ва ба вижа, бо Туркия ва кашонидани пои мушовирони он дар
х
ама арса
х
о, аз
ч
умла дар артиш на
к
ши му
х
име дошт.
Дар
х
амин давра
Ч
амолпошшо, яке аз бунёдгузорони
х
изби "Итти
х
од ва тара
ккӣ
"
ба
унвони мушовири низомии
Амонулло
х
дар артиши Аф
г
онистон истихдом(таъин) шуд.

 Махмуди Тарзӣ баъд аз сукути давлати амир Амонулло дар уктубари соли 1929 ба Туркия баргашт ва мохи ноябри соли 1933 дар 68 солагӣ дар Истонбул чашм аз
ч

а
х
он фур
ӯ
баст ва дар
х
амон
ч
о ба хок супорида шуд.

Тарзӣ ва забони форсӣ

Махмуди Тарзӣ дар маколаи баланде(м уфассал) бо унвони "Забон ва ахамияти он" дар "Сиро ч -ул
-ахбор"
аз
ч
умла навишта, ки:
"... Забони расмии давлати матбуияти му
к
аддасаи мо забони форс
й
ва забони миллатии мо забони аф
г
он
й
мебошад"
. Вай бор
х
о дар навишта
х
ои худ
таъкид мекунад, ки "...
х

ар
к
авм,
х
ар миллат ба забони
к
авм
й
ва миллатии худ
зинда аст”. (Такя р
ӯ
и калимот дар
х
ама матн аз Н.К.
аст)

Махмуди Тарзӣ дар маколае зери унвони “Забони афгонӣ ачдоди забонхост” бори дигар ба масъалаи забон мепардозад. Вай дар поёни
х
амин ма
к
ола чунин нати
ч
а мегирад, ки : “Забони аф
г
он
й
а
ч
доди забон
х
о ва миллати аф
г
он
й
а
ч
доди
а
к
вома Ориё мебошад”.[7]
Албатта, р
ӯ
шан аст, ки муроди Ма

х
муди Тарз
й
аз “забони аф
г
он
й
”
х
амоно забони пашту аст.
Аммо Тарз
й
дар робита бо исботи назарияи боло , аснод ва мадорики
илм
й
, таърих
й
ва забоншинохт
й
ироа
намекунад.

Ба назар мерасад, ки Махмуди Тарзӣ аз зумраи нахустин касоне дар Афгонистон аст, ки во
жаи “забони миллат
й
” - ро ба кор мебарад ва забонро бо сиёсат ва
к
авмият гире
х
мезанад ва дар ин росто ба
бостонгаро
й
низ р
ӯ
й меоварад. Вай забони форсиро забони расмии давлат ва забони аф
г
ониро забони миллат
й
(мутаалли
к
ба миллат) медонад, дар
х
оле ки забони форс

й
на тан
х
о забони расмии давлат, балки забони миллии кишвар
ва забони
ч
ум
х
ури мардум низ будааст, аммо
Ма
х
муди Тарз
й
имтиёзи милл
й
буданро тан
х
о ба забони аф
г
он
й
мебахшад. Ин иддаои Тарз
й
то имр
ӯ
з тавассути гур
ӯхх
ои бартари
чӯ
ва форсиситез ба пеш бурда мешавад.

Мо дар гузашта истилохи “забони адабӣ”, “забони омиёна”, “забони расмӣ”, “забони муштарак”- ро дар адабиёти сиёсии худ доштем , аммо нигоранда ба истило
х
и “забони миллат
й
” барнах
ӯ
рда аст. Чунин та
к
симбанд
й
дар
х

авзаи забон низ амри тоза ва номаънус (ношинохта)буд.

Махмуди Тарзӣ ба унвони нахустин меъмори чунин таксимбандӣ бо як чархиши калам забони форсиро аз
х
а
кк
и “забони миллат
ӣ
” (забони мутаалли
к
ба миллат)
ма
х
рум месозад ва забони миллатиро тан
х
о
х
а
кк
и “ забони аф
г
он
ӣ
” (забони пашту) медонад.

Ба бовари нигоранда барномарезӣ ва сиёсатузории канор задани забони форсӣ, барха
м задани тафо
х
уми забон
ӣ
миёни форс
ӣ
ва пашту ва э
ч
оди халал дар рушд ва шукуфоии табиии забон
х
ои кишвар аз чунин та
к
симбандии
к
авмии забон о

г
оз мешавад ва то имр
ӯ
з ин фо
ч
иа идома дорад.

Махмуди Тарзӣ дар пайи ин иддао, ки забони форсӣ забони расмӣ аст, аммо забони аф
г
он
ӣ
забони милл
ӣ
аст
барномаи дарозмуддат барои канор задани
забони форс
ӣ
ва
ч
ойгузин кардани забони пашту, дар гоми нахуст, дар
низоми идора
ва ом
ӯ
зиш
ӣ
пеш кашид
ва му
х
андис
ӣ
кард. Вай дар
х
амин росто назарияи “во
ч
иб” будани ом
ӯ
зиши тан
х
о забони паштуро
барои
х
амаи мардуми кишвар пеш кард. Вай дар
х
амин робита дар “Сиро

ч
- ул -ахбор “ навишт:

“Мо... забони махсусеро... молик мебошем, ки он забонро забони афгонӣ мегӯянд ... Тан
х
о
мардумони аф
г
онизабон не,
х
ама афроди а
к
воми мухталифаи миллати Аф
г
онистонро
во
ч
иб
аст, ки забони аф
г
онии ватании миллатии худро ёд бигирад.

Дар мактабхои мо ахамтарин(мухимтарин) омӯзишхо бояд тахсили забони афгонӣ бошад.
Аз ом
ӯ
хтани забони англис
ӣ
, урду, турк
ӣ
,
х
атто
форс
ӣ
та
х
сили забони аф
г
ониро а
х
ам ва а

к
дам(му
к
аддам) бояд шумурд.

Ба фикри очизонаи худи мо, ягона вазифаи Анчумани олии маориф, бояд ислоху тара
ккӣ
ва таъмими забони ватан
ӣ
ва миллатии аф
г
он
ӣ
бошад..."

Махмуди Тарзӣ танхо омӯзиши забони паштуро **"вочиб",** яъне вазифаи динии мардум медонад , аммо ом ӯзиши
забони форсиро, ки
забони муштарак
ва аксарияти
мардуми Аф
г
онистон аст, дар радифи ом
ӯ
зиши забон
х
ои бегона ё хори
чӣ
, монанди англис
ӣ
, урду ва турк
ӣ
к
арор меди
х
ад. Бад ин тартиб
поя
х
ои сиёсати тафри
к
а ва табъиз нисбат ба забони форс

ӣ
дар кишвар пайрез
ӣ
шуд,ки
х
ан
ӯ
з ки
х
ан
ӯ
з аст, идома дорад ва кафораи(товон) онро мардуми мо мепардозад.

Махмуди Тарзӣ расмияти забони форсиро дар давраи салтанати Ахмадшохи Дуронӣ аз ёдгор
х
ои
х
укумати соби
к
аи Эрон(давраи Афшор) медонад. Вай дар
х
амин робита дар "Сиро
ч
- ул- ахбор" навишт:
"Ва
к
те аъло
х
азрат
А
х
мадшо
х
бобои
г
оз
ӣ
ба таъсис ва исти
к
лоли салтанати аф
г
ония комёб омад, умуроти дафтар ва кор
х

ои китобат ва мирзо
й
ва аз
ч
умла, навишту
хони давлат
й
, ки асоси умури салтанат бар он мав
к
уф аст, ба забони форс
й
ва ба дасти
х
амон мардумони форсизабони эрониуласле буд, ки аз ёдгор
х
ои
х
укумати соби
к
аи Эрон бо
кӣ
монда буданд.

Аз огози таъсиси давлати афгония забони расмии давлатии мо забони форсӣ мондааст...

Хеч кас дар пайи ...табдил додани русумоти давлатӣ аз забони форсӣ ба забони афгон
й
ва забони расм
й
сохтани он наяфтод". [9

Бад ин тартиб Махмуди Тарзӣ ин назарияеро талкин ва теориза мекунад, ки забони
форс й забони ориятӣ, бегона ва
"ёдгори хукума
ти соби
к
аи Эрон"
аст. Назарияи
Ма

х
муди Тарз
ӣ
мабн
ӣ
бар орият
ӣ
ва бегона будани забони форс
ӣ
ва иддаои ин ки расмияти забони
форс
ӣ
“ёдгори
х
укумати соби
к
аи Эрон” аст, пояи илм
ӣ
надорад, хилофи во
к
еият
х
ои таърих
ӣ
аст ва реша дар сиёсат ва носионилизми
к
авмии вай
дорад.

Забони форсии дарӣ дар марзу буми мо решахои жарфи таърихӣ дорад. Зодгох ва тач
аллиго
х
и
ин забон бар асоси асноду шаво
х
иди фаровони таърих
ӣ
х
амин сарзамин буда ва расмияти он ёдгоре аст аз давраи бостон , аз
ч
умла, аз замони Хуросониён ва Сомониён. Забони форсии
дар
ӣ
мероси гаронба

х
о ва мондагори як тамаддуни таърих
й
, шиносномаи як
миллат аст ва бозг
ӯ
кунандаи
х
увияти миллии ша
х
рвандони ин марзу бум буда ва
х
аст. Нигоранда дар ин робита батафсил дар навиштае зери унвони “Хуросон ва Фароруд зодго
х
и забони форсии дар
й
” сухан гуфтааст.
Донишмандон ва забоншиносони бисёре зодго
х
и забони форсиро сарзамине медонанд, ки
бахш
х
ои зиёди он дар
к
аламрави Аф
г
онистони кунун
й
к
арор дорад. [10]

Дар хамин чо мехохам ишора кунам, ки Махмуди Тарзӣ ба рагми ин ки забони паштуро “ забони ватании
к
авмии миллат
й
” ва фаро гирифтани онро “во
ч
иб “ медонад ва забони форсиро

забони бегона дар радифи забон
х
ои англис
ӣ
, урду, турк
ӣ
...мешуморад, нигоранда дар тамоми шумора
х
ои “Сиро
ч
–ул- ахбор” навиштае аз вай
ба забони пашту надид;
х
ама навишта
х
ои
ӯ
ба забони форсист. То
ч
ое, ки
ман ого
х
х
астам, Ма
х
муди Тарз
ӣ
ба унвони меъмори назарияи та
к
сими
забон дар Аф
г
онистон ба “забони ватан
ӣ
,
к
авм
ӣ
, миллат
ӣ
” ва “мутафарри
к
а”-и араб
ӣ
, форс
ӣ

, турк
ӣ
, урду, англис
ӣ
”
х
ама осори худро ба забон
х
ои “мутафарри
к
а” навиштааст.

Профессор Григориён дар китоби “Зухури Афгонистони навин” менависад: “Тарзӣ аки да дошт... бо талоши мутамарказе
барои боло бурдани мав
к
еияти забони пашту, ки вай ва
х
амкоронаш онро
“забони аф
г
он
х
о” меномиданд ва дар му
к
обили забони форс
ӣ
, забони расмии кишвар
х
амро
х
бошад. Ба назари вай, пашту ё “аф
г
он
ӣ
” табалвари(бозтоб) асолати милл
ӣ
, “а
ч
доди забон
х
о” ва забони во
к
еии милл

й
пиндошта мешуд.Бад ин тартиб ин забон бояд ба куллия гур
ӯхх
ои
к
авм
й
дар Аф
г
онистон ом
ӯ
зиш дода шавад. Ин амр дар да
х
аи
соли 1930 мелод
й
ба и
ч
ро гузошта шуд ва бо
ч
иддияти тамомтар то да
х
аи 1950 мелод
й
, ки пашту забони расм
й
ва миллии Аф
г
онистон гардид, идома ёфт".

Яке аз дагдахахои фикрии Махмуди Тарзӣ носионализми кавмӣ буд, на носионализми сарзамин й. Аз хамин ч
ост, ки вай дар саф
х
а
х
ои "Сиро
ч
-ул - ахбор"
вожа
х
ои "аф
г
он ва аф

г
ония”,
“аскарияи аф
г
ония”, “мулки аф
г
он”, “миллати аф
г
ония”...ки муродаш
ошкор
к
авми паштун, яке аз а
к
воми кишвари чанд
к
авмии
Аф
г
онистон аст, пофишор
й
дорад ва ин вожа
х
оро тарви
ч
меди
х
ад. Ман дар ин робита ба яку ду намунаи зер ишора мекунам.

Ханӯз чахор мох аз интишори “Сироч- ул- ахбор” нагузашта буд, ки дар шумораи хаштум и он дар зери клишеи “Сиро
ч
–ул- ахбор” калимаи “аф
г
ония” ро изофа кард ва дар ин робита
х
еч тавзе
х
надод.

Махмуди Тарзӣ пас аз шумораи аввали соли хафтум (14 августи соли 1917) номи хонаводагии “Тарз й”- ро аз пахлӯи номи худ бармедорад ва ба

ч
ои он го
х
“Ма
х
муди аф
г
он” ва го
х
“Ма
х
муди аф
г
он
ӣ
” менависад, ки ошкоро бори сиёс
ӣ
ва
к
авм
ӣ
дошт. Бад ин тартиб, Ма
х
муди Тарз
ӣ
мешавад Ма
х
муди Аф
г
он, го
х
Ма
х
муди аф
г
он
ӣ
.

Дар холе ки дар шумораи панчум, соли шашум(14 уктубари соли 1916) “Сироч –ул-ахбор” нав
ишт, ки “Тарз
ӣ
... ла

к
аб ва унвоне аст, ки аз тарафи худи он
к
иблаго
х
и муаззам, ба ин фарзанди а
хк
арашон(
х
а
к
ир)
ато фармуда шудааст ва дар му
х
ре, ки ба амри худ
х
адя ато карда буданд, Ма
х
муди Тарз
й
та
х
рир фармуданд ва дар аксари та
х
рирот ва мукотиботи ол
ӣ
...худашон ин фарзанди а
хк
ари худро “Ма
х
муди Тарз
й
”хитоб намуданд....”

Аммо Махмуди Тарзӣ падари худро, ки дар хеч шеър худро афгон нагуфтааст, дар шумораи хаштуми соли
х
афтуми(1 декабри соли 1917) “Сиро
ч
- ул- ахбор”
“...Сардор
Г
уломму
х

аммадхон мутахаллис
Тарзии Аф
г
он ...волиди мар
х
уми бузургворам
х
азрати Тарз
й
со
х
иби Аф
г
он...” номид.

Амир Хабибуллох(1901-- 1919) ба ривояти сафхахои “Сироч- ул- ахбор” бо тамоми акво
ми кишвар бо шумули ашираи(
к
абила) паштун ба забони форс
й
с
ӯх
бат мекард ва тамоми умури кишвар
й
ва лашкар
й
ба раволи (равиш, шеваи кор)гузашта ба забони форс
й
сурат мегирифт, аммо назариёти Ма
х
муди Тарз
й
,ки
аз нуфузи фаровоне
дар дарбор бархурдор буд,босуръат дар сиёсат
х
ои дарбор ро
х
боз кард. Пеш аз
х
ама бозтоби онро дар сиёсат
х
ои расмии давлат ва ба вижа, дар нисоби(барнома) дарсии маорифи он бар
х

а(давра) метавон дид.
Ба гунаи намуна дар му
к
аддимаи "Китоби аввали аф
г
он
й
" чопи 1296 хуршед
й
(1917 мелод
й
) омада:

: "... Авлоди ватани азизи мо саргарми...омӯхтани алсанаи(забонхо) мутафаррикаи араб
й
,
форс
й
, турк
й
, урду, англис
й
буда... Подшо
х
и хайрхо
х
и ватан(амир
Х
абибулло
х
)... забони
файзонрасони аф
г
ониро, ки
забони
к
авм
й
ва миллатии худи мо, аф
г
ониён, аст, дар нисоби таълим дар
ч
фармуда, и
ч

ро ва таълими онро дар мадрасаи
Х
абибияи
муборака
манзур фармуданд”.

Дар ин як ду намуна, таъсиргузорӣ ва бозтоби назариёти Махмуди Тарзӣ дар хавзаи забон дар сиёсати расмии доруссалтанаи амир
Х
абибулло
х
ошкор аст.

Ин Махмуди Тарзӣ буд, ки барои нахустин бор панч сол пеш аз чопи китобхои дарсӣ, забони паштуро “забони
к
авм
ӣ
ва миллат
ӣ
” ва
“забони ватан
ӣ
,
к
авм
ӣ
, миллат
ӣ
” номид ва забони форсиро
дар ин сарзамин, ки зодго
х
ва парваришго
х
и он аст ва забони модарии
ч
ум
х
ури мардум мебошад, забони бегона донист, ё ба ибораи дигар,
дар радифи забон
х
ои хори

чӣ
чун англис
ӣ
,.
ёд кард. Тавре ки дар му
к
аддимаи “Китоби аввали аф
г
он
ӣ
”
дар боло хондем, забони форс
ӣ
ч
узъи забон
х
ои мутафарри
к
а ва бегона
х
исоб шуда.

Ба назар мерасад, ки гунчондани забони форсӣ дар зумраи забонхои мутафаррика ва бегона
реша дар сиёсат
х
ои форсиситезона
ва бемории ашира
ӣ
(
к
абилав
ӣ
) дорад ва заррае такя бар
пояи илм
ӣ
намекунад.

Махмуди Тарзӣ “мутадовул” (мавриди корбурди умум) будани забони форсиро дар давлати Аф гонистон “як такаддуми эъзозӣ” (икдоми гиромидошт)медонад. Вай дар ин робита навишт: “... Забони расмии давлати матбуъаи му каддасаи мо, аз

бисёр замон хост, ки
ба форс
ӣ
мутадовул омадааст, аз он р
ӯ
ин
х
ам як та
к
аддуми эъзозиро бар он афзуда аст.”

Махмуди Тарзӣ забони форсиро забони муносиб барои артиш ва аз чумла, барои кумон
да хо
и(фармон
х
о)
аскар
ӣ
намедонад. Вай дар ин робита навишт:
“... Ба камоли фахр ва сурур мебинем, ки забони аскарии давлати му
к
аддасаи мо, умуман забони миллатии аф
г
онии мост,
х
ама
були
х
о(амр
х
о)
ва
к
умонда
х
о ва таълимоти
к
авоиди аскарии низом
ӣ
ба забони аф
г
онист...Агар були
х
ои

к
авоиди аскар
й
ба забони форс
й
мебуд, бисёр суст ва кашол ва
г
айримавзун дида мешуд...”

Бегумон забони форсӣ забони донишу фалсафа, забони ирфону тасаввуф, забони идора ва сиёсат, забони шеъру адаб, забони иш ку мухаббат, забони сул
х
у сафо аст. Аммо ба ёд дошта бошем, ки “Шо
х
нома” яке аз шо
х
кор
х
ои
х
амос
й
, ба забони форс
й
суруда шудааст.

Махмуди Тарзӣ баъд аз он ки шохзода Иноятулло, домодаш хамакораи маориф дар дарбор таъин шуд, имкон
и бештар барои пиёда кардани назариёти хеш дар
х
авзаи ом
ӯ
зишу парвариш меёбад ва к
ӯ
шиш барои канор задани забони форс
й
аз нисоби дарс
й
дар гузориш
х
ои умури маориф (ом

ӯ
зишу парвариш), ки дар шумора
х
ои соли
х
афтум ва
х
аштуми
“Сиро
ч
- ул- ахбор” мунташир шуда, ба р
ӯ
шан
й
дида мешавад.

Махмуди Тарзӣ, пас аз он ки шохзода Амонуллох (1892-- 1960), як рӯз пас аз катли падараш
дар соли 1919
ба
к
удрат расид, ба унвони вазири хори
ч
а таъин шуд.
Андаке баъд ба ибтикори Ма
х
муди Тарз
й
Ҷ
амолпошшо, яке аз се ра
х
бари аслии “
Ҷ
амъияти итти
х
од ва тара
ккӣ
”-
и Туркияи Усмон
й
ба Кобул даъват шуд ва мушовири амир Амонулло
х
таъин гардид.

Сиёсати забонӣ ва фарҳангӣ, омӯзишӣ ва парваришии давлати амир Амонуллох (1919 -- 1928)
м
утаассир аз назариёти Ма
х
муди Тарз
й
ва
Ч
амолпошшо буд. Аз
ч
умла, таъсиргузории назарияи та
к
симбандии Ма
х
муди Тарзиро дар
х
авзаи забон
й
дар ин давра метавон дид. Бо пайрав
й
аз
х
амин та
к
симбанд
й
,
забони форс
й
ба унвони забони расм
й
ва забони аф
г
он
й
, ки манзур забони пашту аст, ба унвони забони миллат
й
х
ам дар китоб
х
ои дарсиву
х
ам дар нашриёти
адвории (давр

й
)
он давра матра
х
шуд.

Ба сухани Мирмухаммадсиддики Фарханг, амир Амонулло дар Луя Чиргаи (Мачлиси бузург)
х
амали 1302- и хуршед
й
(апрели соли 1923-и мелод
й
) эълон карда, ки мехо
х
ад
забони паштуро дар кишвар
таъмим
ди
х
ад ва баъд ан
ч
уманеро бо номи “Марака пашту” (Ан
ч
умани пашту)
барои пешбурди забони мазкур таъсис кард... ва китоб
х
ои дарс
й
ба забони пашту таълиф шуд.

Бад ин тартиб, давлати амир Амонуллох бо таъсирпазирӣ аз назариёти Махмуди Тарзӣ худро муаззаф ба
таъмими
забони пашту донист.
Таъмими
забон, яъне умумият додани як забон, ки дар во
к
еият та
х
мили як забон бар
х

ама забон
х
ои дигар аст, ошкоро як амри сиёс
й
аст ва дар кишвар
х
ои дигар та
ч
рибаи ноком буд. Хирадмандона мебуд, ки давлати амир Амонулло
х
худро мутаа
х
ид ба рушду полоиши забони пашту дар канори
х
амаи
забон
х
ои кишвар, аз
ч
умла забони форс
й
медонист. Бо ин ро
х
и дуруст аз сиёсати табъизомези
таъмим
фосила мегирифт ва ро
х
ро ба р
ӯ
и таниш
х
о ва асабият
х
ои забон
й
мебаст.

Давлатхо дар тамоми кишвархои чахон барои рушду ислохи забонхои худ анчуманхои давлат
й
таъсис мекунанд ва ин амр аз во
ч
ибот ва вазоифи давлат
х

ост. Аммо Аф
г
онистони кунун
ӣ
шояд ягона кишвар дар
ч
а
х
он бошад, ки ба ра
г
ми ин ки
дорои ду забони расм
ӣ
аст, аммо тан
х
о як забон аз имтиёзи доштани “марака” ё ан
ч
уман барои тавсиа дар садаи бистум бархурдор буд.

Ба рагми ин ки дар лавоех(лоихахо) ва мукаррароти давлатӣ забони паштуро асл ва
забони форсиро тар чума
медонистанд, аммо дар амал
х
ама умури давлат ва
х
атто суханрони
х
ои амир Амонулло
х
дар
K
анда
х
ор (маноти
к
е, ки он
ч
о паштун
х
о бештаранд)
ба забони форс
ӣ
буд. Амир Амонулло
х

дар соли 1304- и хуршед
й
(1925-и
мелод
й
) ба ин ша
х
р сафар карда ва гузориши онро ба
к
алами худ ба забони форс
й
та
х
ия карда буд.
ӯ
дар ин
ч
о ба забони форс
й
суханрон
й
кард ва барои ин кор ду далели зерро
дар гузориши сафари худ оварда:

Нахуст ин ки “... аксари шумо хуззор(шунавандагон) форсӣ медонед ва **ааматон**(бештара тон)) метавонед, ки аз он ба хуб
й
истифода кунед. Дуввум ин ки “ ...то битвонам хубтар матлаби худро зе
х
ни шумо бинамоям” , форс
й
су
х
бат мекунам.

Аммо дар мавриди накши забони форсӣ амир Амонуллох дар хамин гузориш навишта:

“ ...Мутолиаи китоби форсӣ ва хифзи макосиди(мазмун) он барои талабаи афгонилисон (аф гониз
абон)

та
к
рибан
х
амон
х
айсиятро дорад, ки лисони олмон
ӣ
барои дигар талабаи мо дар мактаби (дабиристон) Амон
ӣ
”.

Албатта, манзур аз “талабаи афгонилисон” хамоно “донишомӯзони паштузабон” аст, ки ба сухани амир Амонулло , забони форс
ӣ
барояшон “
Х
айсияти... лисони
олмон
ӣ
” -ро дорад, ба на
х
ве, ки забони олмон
ӣ
дар мактаби Амон
ӣ
барои донишом
ӯ
зони форсизабон дорад.
Агар дар ин
ч
о манзур аз ин му
к
оиса баёни тавонманд
ӣ
ва
г
анои забони форс
ӣ
бошад, сухане аст дуруст ва нек
ӯ
, аммо агар нияти
к
арор додани забони форс

ӣ
дар радифи забон
х
ои бегона, монанди забони олмон
ӣ
бошад, сухане аст нодуруст ва зишт.

Сухани фарчом

Он чи дар ин барха(давра) кобили диккат ва тааммул аст, аз як сӯ тарх шудани забони пашту бо ранги сиёс
ӣ
ба унвони забони миллии кишвар ва тава
чч
у
х
ба он, ба вижа, дар
х
авзаи идора, артиш ва ом
ӯ
зиш аст ва аз с
ӯ
и дигар барномарез
ӣ
барои канор задани забони форс
ӣ
дар гоми нахуст аз идора, артиш ва низоми ом
ӯ
зишист.

Ба рагми хама талошхое, ки барои канор задани забони форсӣ анчом ёфт, аммо як
ниго хи кӯтох ба фех
ристи китоб
х
о,
ч
ароид ва низомнома
х
ои давлат дар давраи Амония (1298 –1308- и хуршед
ӣ

(1919 –1928-и
мелод
ӣ
)
нишон меди
х
ад, ки забони форс
ӣ
бинобар тавоно
ӣ
, пуштивонаи тамаддун
ӣ
ва
г
анои забон
ӣ
х
ан
ӯ
з дар амал
ч
ойго
х
и бисёр баланде дорад.

Дар сарзамини мо забонхои фаровоне дар таи садахо дар канори хам зиста ва табъан
бо хам доду ситаде
низ доштаанд ва дар омезиши фар
х
анг
х
о, э
ч
оди тафо
х
ум ва
х
амдил
ӣ
байни а
к
воми марзу буми мо на
к
ше шоиста ва боиста ифо кардаанд. Ин амр бетардид

бахше аз мероси фар
х
анг
ӣ
ва дошта
х
ои муштараки
х
авзаи таърихи тамаддунии мост.

Гузиниши забони порсӣ (Persian) ё порсии дарӣ ба унвони забони муштарак ва умумӣ
дар сат
х
и кишвар бар асоси адабиёти навиштор
ӣ
ва тавоноии посухг
ӯ
ии он ба ниёз
х
ои девон
ӣ
, илм
ӣ
, адаб
ӣ
ва муошират
ӣ
дар дарознои сада
х
о ба таври таби
ӣ
ч
о афтода ва пазируфта шуда буд. Ё ба иборати дигар,
мардумони мо забони форсиро ба унвони забони муштарак ва фаро
к
авм
ӣ
дар амри бар
к
арории иртиботи умум
ӣ
ва г
ӯ
иш

х
ои
к
авм
ӣ
дар миёни а
к
вомы худ, дар хонавода ва ма
х
али хеш мавриди истифода
к
арор медоданд.

Нигоранда бар ин бовар аст, ки аз нигохи арзишхои инсонӣ хама забонхои механ бо ха
м баробаранд ва дар вопасин та
х
лил мутаалли
к
ба
х
ама ша
х
рвандони кишвар мебошанд. Забони форс
ӣ
ба унвони забони ку
х
ан,тавоно, адаб
ӣ
, дониш
ӣ
, сиёс
ӣ
, идор
ӣ
, муошират
ӣ
, бозаргон
ӣ
, осонфа
х
м ва бавижа
муштарак ва фаро
к
авм

й
дар амри пайванд додани а
к
вом ва
ч
у
г
рофиёи пароканда дар
х
авзаи тамаддунии мо дар дарозои сада
х
о пайваста на
к
ши пура
х
амияти таърих
й
ва
х
ассосе доштааст.

Сухани ахир ин ки назариёт ва дидгоххои Махмуди Тарзӣ дар хавзаи забон ва барномарезии канор задани забони форс
й
дар гоми нахуст аз
х
авзаи идора ва ом
ӯ
зиш тавасути
х
окимият
х
ои баъд
й
дунбол шуд, ки достоне аст фо
ч
иабор ва то
х
ан
ӯ
з сояи сангини он назариёт бар гуфтумони забон дар Аф
г
онистон ма
х

сус(э
х
сосшаванда) аст...

Понавиштхо:

[1]Паштунхо ба ду гурӯхи умда, яъне дуронӣ ва галчоӣ таксим мешаванд. Хар як аз ин гур
ӯхх
о ба ашира
х
ои (
к
абила
х
о) к
ӯ
чак
ч
удо мешаванд ва умдатан дар ду с
ӯ
и марзи Аф
г
онистону Покистон зиндаг
й
мекунанд.

[1] “Чамъияти иттиход ва тараккӣ” аз соли 1908 то соли 1918 -и мелодӣ кудратро дар
императории Усмон
й
дар даст дошт. Ин
ч
амъият андешапардоз
ва му
ч
рии пантуркизм ва понисломизм буд ва ба
х

амкор
й
бо Олмон таъкид дошт. Ин
ч
амъият дар соли 1914 давлати Усмониро
вориди
ч
анги
ч
а
х
онии аввал кард. Пас аз шикасти Туркия дар
ч
анги
ч
а
х
онии аввал, ра
х
барони “
Ч
амъияти итти
х
од ва тара
ккӣ
” ба Олмон фирор карданд ва он
х
о дар соли 1919 таи фармоне ба василаи давлати Мустафо Камол аз артиш хори
ч
шуданд. Ра
х
барони аслии
ч
амъият
Анварпошшо,
Ч
амолпошшо ва Талъатпошшо буданд.

Шуморе аз сохибназарон “Чамъияти иттиход ва тараккӣ”- ро масъули шикаст ва тачзияи императории Усмон
й
ва меъмори барномаи наслкушии аромана(армани
х
о) дар соли 1915 медонанд, ки чандсад

х
азор кушта дар пай дошт.

[1] Фарханг, Мирмухаммадсиддик, Афгонистон дар панч карни ахир, Вирчиниё, 1998, сах
. 309- 310

[1] Нигох: ба маколаи нигоранда: “Пажӯхише тоза бар замона ва корномаи тачаддудхохии “Сиро
ч
- ул- ахбор”. Фаслномаи “Ориёнои бурунмарз
ӣ
”, шумораи ба
х
ор
ӣ
, 1387(2008и мелод
ӣ
) хуршед
ӣ
, Свид(Шветсия) ё Фаслномаи “Гуфтуг
ӯ
” шумораи 51, тобистони 1387-и хуршед
ӣ
, Те
х
рон.

[1] Чамолпошшо, яке аз рахбарони барчастаи “Чамъияти иттиход ва тараккӣ”(1906 --
1918) буд. Вай
х
амро
х
бо Анварпошшо ва Талъатпошшо дар хилоли
ч
анги
ч
а
х
онии аввал ра
х

барии императории Усмониро дар даст дошт.

Чамолпошшо пас аз шикасти Усмонӣ дар чанг, дар ноябри соли 1918 ба Олмон фирор
кард ва чанде баъд ба Маскав рафт ва дар соли 1920 бо ибтикори Ма
х
муди Тарз
ӣ
ба Кобул даъват шуд ва ба унвони мушовири амир Амонулло
х
таъин шуд.
Ч
амолпошшо яке аз меъморони сиёсати даромехтани понтуркизм ва понисломизм буд, ки
р
ӯ
ёи э
ч
оди Туркияи бузургро
бар сар дошт. Вай бо Анварпошшо, ки ро
х
барии босмачи
х
оро дар Осиёи Миёна ба
ӯх
да дошт, дар тамос буд.
Ч
амолпошшо бо истифода аз имконоти давлати амир Амонулло
х
пиёда кардани барномаи “
Ч
амъияти итти
х
од ва тара
ккӣ
”- ро пеш мебурд, ки ба зиёни давлати амир Амонулло
х
ва мардуми Аф
г
онистон тамом шуд.

[1] Тарзӣ Махмуд,”Сироч- ул -ахбор” шумораи 2, 20 сунбулаи соли 1294(1915и мелодӣ)-и
хуршед
ӣ

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 9, 3 далви соли 1291(1912)-и хуршедӣ

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 2, 20 сунбулаи соли 1294-и хуршедӣ

[1] Хамон чо

[1]Вартан Григориён(1934-и мелодӣ) мудири Бунёди илмӣ-пажухишии Корнегии Ню йорк ва яке аз че храхои
мумтози акодемикии Амрикост. Вай нависандаи китоби
пажу
х
ишии "Зу
х
ури Аф
г
онистони навин" аст, ки навиштани он
х
ашт солро(1960-- 1968)
дарбар гирифт. Ин китоб тавассути Ал
й
Оламии Кирмон
й
ба забони форс
й
баргардон ва Му
х
амадибро
х
ими Шариатии аф
г
онистон
й
чоп шуда.

[1] Vartan Gregorian, The Emergence of Modern Afghanistan, Stanford, California 1969, p 175

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 5, соли шашум, 14 уктубари соли 1916.

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 8, соли хафтум, декабри соли 1917.

[1] Китоби аввали афгонӣ, сах. 3 ва 4, Китобхонаи дичитоли Афгонистон. http://afghanistandl.nyu.edu

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 22, 13 чавзои соли 1296(1917и мелодӣ)

[1] Тарзӣ Махмуд,"Сироч- ул- ахбор" шумораи 2, 20 сунбулаи соли 1294 - и хуршедӣ.

[1] Нигох: ба маколаи нигоранда "Сироч- ул- ахбор" ва забони форсӣ, мохномаи "Най", шумораи да хуми
соли ну
х
ум, а
к
раби соли 1390(1911), Финланд .

[1] Фарханг Мирмухаммадсиддик, Афгонистон дар панч карни ахир, Вирчиниё, 1998, сах . 396

[1]Амир Амонуллох, Хокимияти конун дар Афгонистон, Тасхех ва таълифот аз Хабибулло
х
и Рафеъ, 1378, Пешовар

[1] Хамон чо, сах. 175

[1] Хамон чо, сах. 87

[1] Хамон чо, сах. 27

[1]Нигох кунед ба листи китобхонаи дичитоли Афгонистон, даврони Амония, http://afghanistandl.nyu.edu

.

.